V Komenský v Rusku: O tradicích a perspektivách rozvoje ruské komeniologie¹

**Světlana Markovna
Marčuková^a**

^a Výzkumné pedagogické centrum
J. A. Komenského, Petrohrad,
Ruská federace
marchukova@bk.ru

DOI 10.15240/tul/006/2021-2-010

**Recepce Komenského díla
v ruské literatuře**

Historie tištěných překladů děl Jana Amose Komenského v Rusku začíná v druhé polovině 18. století. První překlad učebnice *Orbis pictus* (s názvem *Orbis visibilis*) označující autora a titul knihy v originále byl původně publikován při Carské moskevské univerzi-

tě ve dvou edicích – v roce 1768 a 1788. Obě publikace postrádaly předmluvu a ilustrace Komenského. J. A. Komenský se zabýval nejen smyslově vnímatelnými objekty, ale i řadou abstraktních pojmů (duše, spravedlnost, lidskost, věda, stát atd.) s využitím jejich symbolů nebo alegorických obrazů.

V roce 1788 bylo v Petrohradě publikováno třetí vydání učebnice s názvem *Vesmírná podívaná v latině, ruštině a němčině*, kde z celkových 150 kreseb bylo 80 kreseb Komenského. Text publikace, která byla první dětskou encyklopedií, byl podroben podstatné redukci. Pedagogický odkaz J. A. Komenského ovlivnil jak ruské pedagogické myšlení, tak i jednotlivá díla ruských pedagogů.

Do 19. století byl v ruské pedagogice Komenský vnímán jako didaktik. Publikace *Svět v obrazech* nebo *Vesmírná podívaná* (1808 a 1822) byly vydány dvakrát. V období od 2. poloviny 19. do počátku 20. století se šířilo komplexní studium Komenského odkazu spojené s utvářením se ruské pedagogiky jako vědecké disciplíny. Velkého ohlasu se dočkala

1 Práce na článku byla podpořena granty Oddělení sociálních a humanitních věd Ruské nadace pro základní výzkum: č. RFBR 17-06-00075 a č. 19-013-00940.

dvě výročí – 200. výročí smrti Komenského (1870) a 300. výročí jeho narození (1892). Během těchto let se obnovil zájem o jeho odkaz, vznikají muzea, knihovny a pedagogické společnosti, které nesou Komenského jméno. V roce 1869 byl vydán překlad životopisné eseje o Komenském od českého historika Františka Palackého.

Vnímání Jana Amose Komenského jako zakladatele evropské pedagogiky novověku je tradičně spojováno s vědeckou a vzdělávací činností S. I. Miropolského a s jeho zásadním článkem *Jan Amos Komenský a jeho význam v pedagogice* publikovaným v *Časopise Ministerstva národního vzdělávání* (1871). Pod redakcí S. I. Miropolského byl v Rusku v letech 1875–77 publikován překlad *Velké didaktiky*.

V roce 1904 byl přeložen z češtiny vrchol literárního díla Komenského, *Labyrint světa a ráj srdce*. V roce 1915 vyšla monografie Pavla Petroviče Blonského *Jan Amos Komenský*, která neztrácí svůj význam ani v naší době. Jméno J. A. Komenského má pevné místo v ruských učebnicích pedagogiky a dějin pedagogiky. Centrem pro studium jeho odkazu se stala činnost oddělení Komenského, jednoho z oddělení Petrohradského pedagogického muzea Hlavního ředitelství vojenských škol. Toto muzeum bylo na přelomu 19. a 20. století hlavním vědecko-pedagogickým centrem země. Zde vznikaly nové překlady *Velké didaktiky* (1893), *Informatoria školy mateřské*, *Zákonů školy* dobře uspořádané (1893). Byly publikovány vybrané práce Komenského (1892–1897) včetně jeho pedagogických děl (Moskva, 1893–1894).

Obraz Komenského v ruské komeniologii a pedagogice

Na konci 19. století byl Komenský jen zřídka uváděn v historickém a pedagogickém výzkumu zaměřeném na období raného novověku. V první čtvrtině 20. století se na Komenského skoro nikdo neodkazoval. Jeho učení bylo považováno za „zastaralé“ a nebylo studováno do hloubky. Vliv tohoto období na národní komeniologii je pocítován i nyní a odráží mechanistické pojetí integrity a důraz na instrumentální koncepci v pedagogickém myšlení (vnější determinace růstu-výchovy lidské bytosti), jak je zřejmé již od osvícenství. Jednota pansofických a didaktických esejí Komenského, pansofie a pampaedie, v tomto pojetí zůstává neodhalena.

Základní pedagogické myšlenky J. A. Komenského, které odrážejí pansofickou orientaci jeho odkazu, proto nebyly shledávány jako zásadní podklad Komenského didaktických snah – souboru praktických rad o organizaci systému výuky. Tato situace však měla i objektivní důvod: mělo se za to, že hlavní pansofické dílo Komenského *Obecná porada o nápravě věcí lidských* bylo nenávratně ztraceno. Jeho rukopis našel D. I. Čiževskij v roce 1934, publikoval jej v originálním latinském jazyce v roce 1966 a ve druhé polovině 20. století přeložil do moderních jazyků. To byl hlavní objev domácí a zahraniční komeniologie 20. století a na dlouhou dobu určil priority jejího rozvoje.

V roce 1953 byla publikována monografie A. A. Krasnovského *Jan Amos Komenský*, ve které autor klade důraz na sociálně-filosofický aspekt dědictví Komenského. V roce 1959 byl vydán překlad německé monografie R. Alta *Pokrokový charakter Komenského pedagogiky*.

Další proces porozumění tvůrčí práce Komenského v ruské komeniologii souvisí především s následujícími událostmi:

1) *latinské vydání Obecné porady pro nápravu věcí lidských* (1966);

Komeniologické práce tohoto období neodráží ani tak zájem o didaktiku Komenského, ale spíše o jeho základní pedagogické myšlenky. V roce 1970 vyšla monografie D. O. Lordkipanidzeho *Jan Amos Komenský*, ve které je jeho odkaz prezentován v souladu s mezinárodními komeniologickými tendencemi.

2) *vydání společné dvoudílné sovětsko-československé publikace Vybraná díla J. A. Komenského* v ruštině s rozsáhlými komentáři (1982);

Vydání dvoudílného svazku znamenalo začátek komplexního interdisciplinárního přístupu k odkazu Komenského. Byl to pokus o syntetický, holistický pohled na Komenského nejen jako na velkého učitele, ale také jako na velkého sociálního myslitele a filosofa novověku. V roce 1982 vychází monografie G. N. Džibladzeho *Filosofie Komenského*.

3) *série komeniologických publikací v souvislosti se 400. výročím narození J. A. Komenského* (1992);

UNESCO vyhlásilo rok 1992 rokem Komenského. Při přípravě na jubilejní rok byl publikován soupis jeho prací. V roce 1990 se konalo v Moskvě mezinárodní sympozium *Člověk, kultura, společnost v pojetí J. A. Komenského*. Bylo poukázáno na to, že Komenského dílo nabývá

na významu teprve v aktuální době. Za nejvyšší dosažení jeho pedagogického odkazu se však nepovažuje již didaktika, ale pansofie, která je syntézou a jednotou všech existujících znalostí o světě, podmínkou pro vytvoření holistického světového pohledu.

Aktuální komeniologické diskuse v Ruské federaci

Ruští filosofové, pedagogové a psychologové si jsou dnes vědomi nedostatečného pochopení odkazu Komenského a pedagogického potenciálu jeho děl. Různí autoři věnují pozornost podobnosti doby Komenského se současností. Dochází k přehodnocení komeniologie sovětského období. V březnu 1992 proběhlo zasedání Vědecké rady pro problematiku dějin školství a pedagogiky na Ruské akademii vzdělávání na téma *Teoretický odkaz Komenského a současné problémy pedagogiky*. Mezinárodní vědecké a praktické konference se konaly v Čeboksarech (*Komenský a moderní škola*) a v Čeljabinsku (*Komenský a současné vzdělávání: Problémy, hledání, řešení*). Významným příspěvkem k rozvoji ruské komeniologie byly práce Georgije Mělnikova a jeho průběžný vědecký výzkum. Komenského díla jsou publikována v sérii *Antologie humanitní pedagogiky* (1996) a *Památky filosofického myšlení* (1997) s úvodním článkem Dmitrije Čizevského.

Dvacáté první století ruské komeniologie se otevírá novým (poprvé od roku 1904) vydáním *Labyrintu světa* v překladu Sergeje Skorvida. V roce 2003 byla vydána *Pampaedie* v Ruské akademii vzdělávání s rozsáhlými komentáři. Byly publikovány monografie Světlany Marčukové *Jan Amos Komenský: muž v „labyrintu světa“* (2006), *Jan Amos Komenský: Pozvání k dialogu* (2008), *Heuristický potenciál myšlenky pansofie v pedagogickém dědictví J. A. Komenského* (2013) a další monografie a články. Publikace odhalují nové filosofické a pedagogické významy zakladatele pedagogické vědy.

Od r. 2007 pořádá Výzkumné centrum pedagogiky J. A. Komenského při německém gymnáziu Peterschule v Petrohradě mezinárodní komeniologické semináře a vědecko-praktické konference. V roce 2015 byla v Petrohradě na základě práce tohoto centra vytvořena sekce komeniologie jako stálé uskupení Petrohradské vědecké společnosti. Od samého počátku své činnosti tato komeniologická výzkumná centra

aktivně spolupracují s Národním pedagogickým muzeem a knihovnou J. A. Komenského v Praze.

V roce 2015 vydala Ruská akademie vzdělávání výsledky první části studie zabývající se učebnicemi v 17. století. V této studii je věnována velká pozornost učebnicím Komenského. V roce 2017 se v Moskvě a Petrohradu konaly čtyři konference věnované 425. výročí narození Komenského, v dubnu 2018 se na výroční konferenci Petrohradské vědecké společnosti uskutečnil seminář v sekci komeniologie s komeniologickým příspěvkem Markéty Pánkové, ředitelky Národního pedagogického muzea a knihovny J. A. Komenského v Praze.

V roce 2018 byl publikován překlad Komenského eseje *Fyzika* v ruském jazyce v moskevském časopise *Intelektuální tradice* s úvodním článkem Světlany Marčukové. Moderní ruská komeniologie je charakterizována snahou pochopit filosofickou a sociální orientaci Komenského odkazu v kontextu dějin kultury a vědy. Tyto studie potvrzují aktuálnost, heuristický potenciál jeho děl, nastiňují vyhlídky rozvoje ruské komeniologie jako širokého interdisciplinárního vědeckého směru v oblasti pedagogické teorie a praxe.